

Tit for Tat:

Confrontational Face Attacks in *Monji dar Sobhe Namnak*

Hossein Rahmani*

Behzad Ahmadi**

Abstract

Face, an image a person adopts for himself/herself in social interactions, can be lost, maintained or boosted and is of two aspects: (positive: will to be self-operative and Negative (will to be approved of by other). In any instance of interaction, face, which is tightly related to power, comes into play. Power has been traditionally set in the males' hands and this made it easy for them to threaten the face of their inferiors, though this has been sometimes contested. Comparing the FTAs Mahmud Shaygan and his wife do in "Monji dar Sobhe Namnak" (Savior in a Damp Morning) based on Brown and Levinson's (1987) model, the present article shows how the female character is different from the gender-cliché's we have in mind. The findings show that the woman threatened her husband's face more through disagreement, criticism and confrontation. In other words, the more the male character commits acts that threatens the face of his wife, the more the woman does FTAs to threaten the face of her husband.

Keywords: FTAs, Superior, Inferior, Face, Disagreement and Criticism, Monji dar Sobhe Namnak.

* Assistant Professor of Linguistics, Department of Linguistics, Faculty of Humanities and Foreign Languages, University of Payam-e-Noor, Tehran, Iran, (Corresponding Author)
hosein_rahmani@pnu.ac.ir

** Assistant Professor of Linguistics, Department of Linguistics, Faculty of Humanities and Foreign Languages, University of Payam-e-Noor, Tehran, Iran, bahmadi33@pnu.ac.ir

Date received: 19/07/2022, Date of acceptance: 02/09/2022

Copyright © 2018, This is an Open Access article. This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> or send a letter to Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA 94042, USA.

زدی ضربتی ضربتی نوش کن: تهدید متقابل وجهه در نمایش‌نامه منجی در صبح نمناک

حسین رحمانی*

بهزاد احمدی**

چکیده

وجهه تصویر هر فرد از خود در عرصه اجتماعی است، تصویری که قابلیت ازدست‌رفتن، حفظ‌شدن، و فزونی‌یافتن دارد و دارای دو بعد منفی (تمایل افراد به خودمختاری) و مثبت (تمایل افراد به تأییدشدن) است. در هر گفت‌وگویی لاجرم ملاحظات وجهه، که خود ارتباطی تنگاتنگ با قدرت دارد، وارد می‌شود. در خانواده، به‌طور سنتی، قدرت در ید مردان بوده است و این وضعیت تهدید وجهه فرودستان (اعضای خانواده خود به‌ویژه زنان) را برای آنان سهل‌تر کرده است، گرچه گاهی با مقابله‌به‌مثل مواجه بوده‌اند. پژوهش حاضر اعمال تهدیدکننده وجهه را براساس مدل براون و لوینسون (1987) گفت‌وگوهای محمود شایگان و همسرش را در نمایش‌نامه منجی در صبح نمناک، اثر اکبر رادی، بررسی می‌کند تا با مقایسه اعمال تهدیدکننده وجهه این دو شخصیت در طول نمایش‌نامه مشخص کند که شخصیت زن این اثر چگونه با شخصیت‌های کلیشه‌ای جنسیتی زنان متفاوت است. نتایج حاکی از آن است که کنایون وجهه مثبت و وجهه منفی شوهرش را با استفاده از مخالفت، انتقاد، و تقابل بیش‌تر تهدید می‌کند. به عبارت دیگر، هرچا شخصیت مرد بیش‌تر به اعمال

* استادیار، زبان‌شناسی، گروه زبان‌شناسی، دانشکده ادبیات و زبان‌های خارجی، دانشگاه پیام نور، تهران،

ایران (نویسنده مسئول)، hosein_rahmani@pnu.ac.ir

** استادیار، زبان‌شناسی، گروه زبان‌شناسی، دانشکده ادبیات و زبان‌های خارجی، دانشگاه پیام نور، تهران،

ایران، bahmadi33@pnu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۴/۲۸، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۷/۱۰

Copyright © 2018, This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International, which permits others to download this work, share it with others and Adapt the material for any purpose.

تهدیدکننده وجهه دست زده است، با تعداد بیش‌تری عمل تهدیدکننده وجهه از سوی همسرش مواجه شده است.

کلیدواژه‌ها: اعمال تهدیدکننده وجهه، فرادست، فرودست، وجهه، مخالفت و انتقاد، منجی در صبح نمناک.

۱. مقدمه

اصطلاح وجهه (face) را اولین بار گافمن (E. Goffman) در سال ۱۹۶۷ وارد مباحث جامعه‌شناسی زبان و تحلیل گفتمان کرد. مُراد او از وجهه «تصویری است که هر فرد در عرصه اجتماعی برای خویشتن قائل است» (Goffman 1967: 5). به بیان دیگر، تصویری که هر عضو جامعه در عرصه عمومی از خویشتن در ذهن دارد وجهه او را رقم می‌زند. وجهه خصوصیتی انسانی است و در همه افراد بشر به صورت نیازی درونی و شخصیتی جلوه‌گر می‌شود. از نظر براون و لوینسون (Brown and Levinson 1987: 66)، وجهه چیزی است که «می‌تواند از دست برود، حفظ شود، یا فزونی یابد و بایستی پیوسته آن را در تعاملات در نظر داشت». به‌باور آن‌ها، حفظ وجهه اجتماعی افراد به حفظ هم‌بستگی اجتماعی می‌انجامد و نیاز به حفظ وجهه در افراد در «وجهه منفی» (negative face) (خواسته هر عضو بالغ با توانش زبانی مبنی بر این‌که دیگران مانع اعمال وی نشوند) و «وجهه مثبت» (positive face) (خواسته فرد مبنی بر این‌که خواسته‌هایش برای حداقل بعضی از افراد مطلوب باشد) نمایان می‌شود (ibid: 62). به عبارت دیگر، وجهه منفی نشان‌دهنده تمایل افراد به خودمختاری و وجهه مثبت بیان‌کننده تمایل افراد به تأییدشدن است. هنگامی که افراد شروع به گفت‌وگو می‌کنند، ملاحظات مربوط به وجهه را نیز باید در نظر بگیرند و «به شیوه‌ای رفتار کنند که به طرف مقابل این اطمینان را بدهند که وجهه یک‌دیگر را در نظر دارند» (ibid: 61). اما برآورده کردن خواسته‌های وجهه مخاطب در گفت‌وگو همواره میسر نیست و در جریان گفت‌وگو اعمالی، آگاهانه یا ناآگاهانه، صورت می‌گیرد که به صورت بالقوه وجهه مخاطب را تهدید می‌کند. این اعمال، که اعمال تهدیدکننده وجهه نامیده می‌شوند، به تعدیل یا اصلاح نیاز دارند، درغیراین صورت، شکست ارتباطی را در پی خواهند داشت. در گفت‌وگوها، افراد سعی می‌کنند که شدت یک عمل تهدیدکننده وجهه را به حداقل برسانند، مگر در جایی که هدف گوینده مهم‌تر از حفظ وجهه شنونده باشد (ibid: 59). پژوهش حاضر براساس مدل تهدید وجهه براون و لوینسون به بررسی انواع تهدید وجهه در روابط

کتایون و محمود شایگان در نمایش نامه منجی در صبح نمناک (از این به بعد منجی) می‌پردازد و از این ره‌گذر در تلاش است تا پاسخی برای این دو سؤال ارائه کند:

۱. شخصیت زن این نمایش در مقابل تهدیدات و جبهه از سوی شخصیت مرد چگونه واکنش نشان می‌دهد؟

۲. این واکنش‌ها و مقابله با قدرت سنتی مرد در خانواده چگونه از شخصیت زن نمایش شخصیتی متفاوت از کلیشه جنسیتی زنان می‌سازد؟

آنچه این پژوهش را از پژوهش‌های صورت گرفته در این زمینه متمایز می‌کند این است که به واکاوی دقیق و جبهه به‌تنهایی می‌پردازد و آن را در ضمن ادب و بی‌ادبی بررسی نمی‌کند، چون بررسی آن ذیل ادب و بی‌ادبی آن را از کانون توجه دور می‌کند و جنبه‌های مختلف آن مغفول می‌ماند. به علاوه، بررسی تهدید و جبهه فرادستان، به‌عنوان واکنشی در مقابل قدرت، از سوی فرودستان به‌ویژه زنان در یک اثر نمایشی کمتر مورد ملاحظه قرار گرفته است.

۲. پیشینه پژوهش

در پژوهش‌های صورت گرفته هیچ‌گاه و جبهه به‌تنهایی واکاوی نشده است و همواره ذیل پژوهش‌های مربوط به ادب و بی‌ادبی، قدرت و جنسیت، کنش‌گفتارهایی مانند مخالفت و عذرخواهی، و غیره بوده است. بنابراین، پیشینه پژوهش براساس مواردی که در ادامه می‌آید دسته‌بندی می‌شود.

۱.۲ قدرت و جنسیت

باکستر (Baxter, 1984) دریافت که اشخاص قدرت‌مند کم‌تر از افراد ضعیف و جبهه طرف مقابل را در گفت‌وگو رعایت می‌کنند. وی دریافته است که زنان، با توجه به قدرت کم‌تری که دارند، ملاحظات مربوط به و جبهه را در گفت‌وگوهای خود بیش‌تر در نظر دارند. اسمیت-هفتر (Smith-Hefner 1988) بر این باور است که، در تعاملات مختلف، زنان بیش‌تر از مردان به و جبهه توجه می‌کنند. او رعایت و جبهه مخاطبان از سوی زنان را به موقعیت درجه دوم آنان نسبت می‌دهد. از نظر براون و گیلمن (Brown and Gilman 1989) قدرت و رعایت و جبهه رابطه معکوسی دارند. اسمیت (Smith 1992) دستورهای زنان را

همراه با ملاحظات وجهه می‌داند. موراند (Morand 1996) دوری از تعارض با فرادستان را دلیل رعایت وجهه آنان از سوی فرودستان می‌داند. از نظر آیدین‌اوغلو (Aydinoglu 2013) مردان بیش‌تر از زنان به وجهه مخاطب حمله می‌کنند. ارمیدا (Ermda 2006) قدرت بیش‌تر شخصیت‌ها را دلیل رعایت ملاحظات وجهه آنان می‌داند. از دیدگاه دی‌کلرک (de Klerk 1992) زنان، خصوصاً دختران جوان، از کلمات تابوی بیش‌تری استفاده می‌کنند و هم به وجهه مثبت خود و هم به وجهه منفی مخاطب آسیب می‌زنند. در پژوهش رحمانی (۱۳۹۴) شخصیت‌های زن بیش‌تر از مردان به ملاحظات وجهه اهتمام می‌ورزند. رحمانی (۱۳۹۷) بر این باور است که شخصیت‌های فرادست و مردان به بی‌ادبی واکنش تهاجمی دارند و شخصیت‌های فرودست و زنان به آن واکنش تدافعی نشان می‌دهند.

۲.۲ کنش‌گفتارهای مخالفت، عذرخواهی، توصیه، و غیره

پژوهش ایزدی (۱۳۹۷) وجهه را در تعارف از دیدگاه کاربردشناسی زبان موردکاوش قرار می‌دهد و نتیجه می‌گیرد که براساس رویکرد جدید به وجهه، به‌عنوان پدیده‌ای رابطه‌ای و تعاملی، می‌توان هم‌زمان مقداری پیوند و جدایی رابطه‌ای را در هر تعامل تعارف متصور شد. از نظر حسینی و دیگران (۱۳۹۶)، وجهه در فرهنگ ایرانی دارای دو بُعد است. آن‌ها «آبرو» را انگاره عمومی و مثبت فرد و گروهی که فرد عضو آن است می‌دانند، که در آن بیش از همه بر به‌رسمیت‌شناخته‌شدن توان‌مندی‌ها، مهارت‌ها و شایستگی‌ها، شأن اجتماعی، و تمایز بین دو قلمرو بیرون و درون تأکید می‌شود. آن‌ها «رو» را من‌خصوصی یا فردی در نظر می‌گیرند؛ «رو» نشان‌دهنده بُعدی از انگاره فردی است که منفی است و می‌بایست پنهان شود. از نظر میبرز (Myers 1991)، افراد برای کاستن از میزان تهدیدکنندگی از نشان‌گرهای احتیاط (hedges) استفاده می‌کنند. نتایج پژوهش ریس‌میلر (Rees-Miller 2000) حاکی از آن است که استادان و دانشجویان مخالفت را تهدیدکننده وجهه تلقی می‌کنند. اولشتاین و بلوم‌کولکا (Olshtain and Blum-Kulka 1985) استراتژی‌های عذرخواهی‌ای را که نیازهای وجهه مثبت را برآورده می‌کنند متمایز از استراتژی‌هایی می‌دانند که نیازهای وجهه منفی را برآورده می‌کنند. مک‌لافلین و دیگران (McLaughlin et al. 1983) عذرخواهی را تهدیدی برای وجهه شنونده تلقی می‌کنند و آن را در زمره استراتژی‌های ادب به‌حساب نمی‌آورند، اگرچه عذرخواهی در براون و لوینسون از استراتژی‌های ادب مثبت محسوب می‌شود. ویلسون و دیگران (Wilson et al. 1991) رهنمود و آرزوی تأییدشدن در نظریه براون و

لویسنون را تهدیدکننده وجهه منفی مخاطب می‌دانند. گلدسمیت و مک‌جورج (Goldsmith and MacGeorge 2000) توصیه در نظریه ادب براون و لویسنون را تهدیدکننده وجهه مخاطب می‌دانند. براساس یافته‌های نهرخلجی و دیگران (Nahrkhalaji et al. 2013)، از سکوت هم به‌عنوان استراتژی حفظ وجهه و هم به‌عنوان عدم انجام عمل تهدیدکننده وجهه استفاده می‌شود. بلوم‌کولکا (Blum-Kulka 1990) معتقد است که در گفتمان درون خانواده، به‌سبب محبت موجود در آن، وجهه افراد کم‌تر موردحمله قرار می‌گیرد. لیم و باورز (Lim and Bowers 1991) وجود روابط صمیمی را در رعایت وجهه افراد از سوی یک‌دیگر حیاتی توصیف کرده‌اند.

پژوهش حاضر با پژوهش‌های صورت گرفته در زمینه وجهه از این نظر متفاوت است که به بررسی وجهه به‌تنهایی پرداخته است و آن را نه صرفاً در یک پاره‌گفت بلکه درطول یک نمایش‌نامه واکاوی می‌کند. به‌عبارت دیگر، پژوهش‌های قبلی بر تک‌موقعیت‌های تعاملی متمرکز شده‌اند و تأثیر تهدیدهای وجهه را در تعاملات بعدی افراد بررسی نکرده‌اند. به‌علاوه، تهدید وجهه فرادستان قدرت از سوی فرودستان، به‌ویژه زنان، امری نسبتاً غیرمعمول است که این پژوهش آن را نیز بررسی می‌کند.

۳. بنیان نظری پژوهش

در تعاملات مختلف ممکن است وجهه مثبت و منفی مخاطب و گوینده تهدید شود. لذا، در این‌جا اعمال تهدیدکننده وجهه مخاطب و گوینده براساس مدل براون و لویسنون (Brown and Levinson 1987: 65-68) به‌ترتیب موردبررسی قرار می‌گیرد.

۱.۳ اعمال تهدیدکننده وجهه مخاطب

۱.۱.۳ اعمال تهدیدکننده وجهه منفی

«اعمالی که عمدتاً خواسته‌های وجهه منفی مخاطب را تهدید می‌کنند و نشان می‌دهند که گوینده قصد دارد مانع آزادی عمل مخاطب شود شامل موارد زیر است (ibid: 65):

- اعمالی که عمل آتی مخاطب را تعیین می‌کنند و به این شیوه به مخاطب فشار می‌آورند تا عملی را انجام دهد یا از انجام آن بپرهیزد، مانند دستورها و درخواست‌ها، پیش‌نهاد و توصیه، به‌یادآوری‌ها، تهدیدها، هشدارها، و جسارت‌ها؛

- اعمالی که اعلام می‌کنند که گوینده در آینده کارهای مثبتی برای مخاطب انجام می‌دهد و به این شیوه به مخاطب فشار می‌آورند (تا عملی را انجام دهد یا از انجام آن بپرهیزد) یا احتمالاً موجب دین مخاطب می‌شوند، مانند پیش‌کشی‌ها و قول‌ها؛
- اعمالی که نشان‌دهنده علاقه گوینده به مخاطب یا دارایی‌های وی هستند و بدین وسیله مخاطب را قانع می‌کنند که از آنچه گوینده دوست دارد محافظت کند یا آن را به وی بدهد، مانند تحسین و ابراز احساسات قوی.

۲.۱.۳ اعمال تهدیدکننده وجه مثبت

«اعمالی که نشان می‌دهند گوینده اهمیتی برای احساسات و خواسته‌های مخاطب قائل نیست بدین قرارند (ibid: 66):

- اعمالی که نشان می‌دهند گوینده بعضی از جنبه‌های وجه مثبت مخاطب را منفی ارزیابی می‌کند، مانند بیان مخالفت، انتقاد، سرزنش، تقابل یا مخالفت، و چالش؛
- اعمالی که نشان می‌دهند گوینده اهمیتی به وجه مثبت مخاطب نمی‌دهد یا به آن بی‌اعتناست، مانند بیان احساسات شدید، بی‌احترامی، صحبت درباره تابوها، آوردن خبر بد درباره مخاطب و یا دادن خبر خوب درباره گوینده، طرح مباحث خطرناک و تفرقه‌افکن، عدم همکاری، صحبت‌های مخاطب را مخفیانه قطع کردن، بی‌توجهی کردن، و استفاده از واژه‌های خطاب و یا شناسه‌هایی که منزلت فرد را نشان می‌دهند».

۲.۳ اعمال تهدیدکننده وجه گوینده

۱.۲.۳ اعمال تهدیدکننده وجه منفی

«اعمالی که عمدتاً خواسته‌های وجه منفی گوینده را تهدید می‌کنند و شامل بیان تشکر، قبول کردن تشکر گوینده یا معذرت‌خواهی وی، عذرخواهی، قبول پیش‌نهادهای، پاسخ به اقدامات اشتباه گوینده، قول‌دادن، و پیش‌نهاد با بی‌میلی است.

۲.۲.۳ اعمال تهدیدکننده وجه مثبت

«اعمالی که به وجه مثبت گوینده آسیب می‌رساند، مانند معذرت‌خواهی، قبول تعریف و تمجید، ازدست‌دادن کنترل فیزیکی، خودتحقیری، اعترافات، قبول گناه و مسئولیت، تراوش احساسات، و عدم کنترل بر خنده و گریه» (ibid: 67-68).

زدی ضربتی ضربتی نوش کن: ... (حسین رحمانی و بهزاد احمدی) ۶۳

برای درک بهتر اعمال تهدیدکننده و جبهه براساس آنچه شرح آن رفت، نگارندگان نموداری به شکل زیر را طراحی کرده‌اند:

۳.۳ داده‌های پژوهش و روش پژوهش

داده‌های پژوهش برگرفته از نمایش‌نامه منجی است و مشتمل بر تمامی مکالمات شایگان و همسرش است که در آن تهدید و جبهه صورت می‌گیرد. تعداد این پاره‌گفت‌ها که دربرگیرنده اعمال تهدیدکننده و جبهه است ۱۵۳ نوبت کلامی است. این پاره‌گفت‌ها شامل ۲۰۷ مورد عمل تهدیدکننده و جبهه می‌شوند. اعمال تهدیدکننده و جبهه در تمامی این مکالمات برشمرده و در داخل پرانتز در جلوی هریک از پاره‌گفت‌ها ذکر می‌شوند و زیر آن‌ها خط کشیده می‌شود. افعال تهدیدکننده و جبهه در پرده‌های مختلف نمایش‌نامه در جدول‌های جداگانه‌ای وارد می‌شوند. از داده‌های به‌دست آمده می‌توان در پاسخ به پرسش‌های پژوهش بهره برد.

۴. نمایش‌نامه منجی

محمود شایگان با سروصدای زیاد رسانه‌های خبری، چاپ مقالات متعدّد، و سخن‌رانی‌ها در مجامع دانشگاهی به‌عنوان «یک نویسنده مطرح و متفکر پیش‌تاز» (رادی ۱۳۹۶: ۱۸) که

بیستمین اثرش با نام منجی را آماده چاپ دارد، به خواننده معرفی می‌شود. او خود را زاده «پدری گیلانی و مادری آذری، ملغمه‌ای از نرمش و تندی، تفاهم و کج‌تابی، منطق و احساس» معرفی می‌کند و «به‌طور منظم روزی دوازده ساعت» مشغول نوشتن است و به آثار افرادی هم‌چون چخوف، زنده‌رودی، چایکوفسکی، مارکز، و راسل علاقه‌مند است. او اوقات فراغتی ندارد و آن‌قدر عاشق نوشتن است که خود را در زمان‌هایی که پشت میز نیست «قناری افسرده ... که روی شاخه‌ای کز کرده» و «یک سلطان بی‌جقه» می‌داند. او در جایگاه والایش همسرش، کتابیون، را همواره نادیده گرفته است. این زن که همراه همیشگی شایگان بوده است تحملش تمام می‌شود و درمقابل شایگان می‌ایستد و موجبات افول وی را فراهم می‌کند. کتابیون تنها دارایی شایگان را می‌فروشد و حتی محل اختفای منجی را نیز به مأموران لو می‌دهد، وی را ترک می‌کند، و به فرانسه می‌رود و شایگان نیز با پارابلومش خودکشی می‌کند.

۵. توصیف داده‌ها

در این بخش، به دلیل حجم بالای گفت‌وگوی شایگان و کتابیون و نیز محدودیت حجم مقاله، به نمونه‌های معدودی از توصیف داده‌ها در پرده‌های مختلف نمایش‌نامه اشاره می‌شود.

پرده اول

به‌مناسبت جشن تولد چهل‌سالگی محمود شایگان، کتابیون برای او هدیه‌ای خریده است:

شایگان: تو همیشه مرا غافل‌گیر می‌کنی، عزیزم. باید چیز فوق‌العاده‌ای باشد. ممنونم؛ واقعاً متشکرم. (تهدید وجهه منفی گوینده - بیان تشکر)

کتابیون: تشکر وقتی معنی دارد که رسمش ادا بشود، محمودجان. وقتی هدیه‌ای را گرفتی، به احترام بازکنی. (تهدید وجهه منفی مخاطب - به یادآوری)

شایگان: می‌دانی که من کمی شلخته‌ام. (تهدید وجهه مثبت گوینده - خودتحقیری)

کتابیون: اتفاقاً شلخته نیستی؛ (تهدید وجهه منفی مخاطب - مخالفت) فقط گاهی وقت‌ها یک‌هو گیج می‌شوی. (تهدید وجهه منفی مخاطب - بی‌احترامی) مبارکت باشد. (تهدید وجهه منفی مخاطب - پیش‌کشی‌ها)

شایگان: به‌به، ساعت جیبی! عیناً همانی که می‌خواستیم. ممنونم، کتی جان؛ ممنونم. (تهدید وجهه منفی گوینده - بیان تشکر)

جدول ۱- اعمال تهدیدکنند و چپه در پرده اول

[illegible]

پردہ دوم

شایگان و کتابیون دربارهٔ حضور پی‌درپی افراد و همکاران شایگان در منزلشان باهم بحث می‌کنند:

کایون: من باید بدانم کجای کارم؛ چون تو یا می‌نویسی یا وقت را با دیگران سپری می‌کنی. (تهدید وجهه مثبت مخاطب - بیان احساسات شدید/ تهدید وجهه مثبت گوینده - خودتحقیری)

شایگان: کتی جان ... مهم نیاز است و من به این آدم‌ها احتیاج دارم، وگرنه برای ما چه فرقی می‌کند که مثلاً قواننو... (سعی در ساخت وجهه دارد)

کنايون: برای من خیلی فرق می‌کند که این لعتی هفته‌ای هفت شب می‌آید این‌جا ولو می‌شود و فروفر سیگار می‌کشد؛ دهنش را هم که باز می‌کند، عیال و فضّه و خاتون و شوخی‌های جلف و مزخرف از لب‌ولوحه‌اش می‌ریزد. هیچ بویی هم از آداب معاشرت نبرده. (تهدید وجههٔ مثبت مخاطب - مخالفت و انتقاد)

شایگان: او دوست ده‌ساله من است. ده سال است که مجله‌اش سنگر من بوده و در شهرت این سال‌های من سهم زیادی داشته. (تهدید وجههٔ مثبت مخاطب - مخالفت و انتقاد)

کنايون: کدام سهم؟ اين که عکس تمام رنگيات را روى جلد طلوع گذاشته؟ يا برايت مقاله‌هاى بلندبالا مى‌نويسد؟ او عکس‌هاى تو را چاپ مى‌کند تا براى مجله‌اش خواننده تور کند و خودت خوب مى‌دانى که از اين همه بازارگرى چيزى عايدت نشده. (تهديد و جبهه مثبت مخاطب - مخالفت و انتقاد)

شایگان: این‌ها را من هم می‌دانم اما بهش فکر نمی‌کنم. من روی این حساب می‌کنم که برای خودم پاتوق که نه یک پایگاه فرهنگی دارم. (سعی در ساخت وجهه خودش دارد)

کایون: پس نتیجه می‌گیریم که همه در ترقیات اجتماعی تو سهم داشته‌اند، آلا من که چهارده سال است رفیق راهتم، منی که با همه مشکلات تو ساختم و دلم خوش بود که یک مرد، یک انسان، در کنار من هست و شاید روزی بتواند خوش‌بختم کند؛ ولی تو فقط یک بچه در دامن من گذاشتی ... و توی دنیای خودت غرق شدی؛ و حالا زیر دین همه هستی آلا من. (تهدید وجهه مثبت مخاطب - بیان احساسات شدید / تهدید وجهه مثبت گوینده - خودتحقیری)

شایگان: [به کلی خلع سلاح شده است.] کایون! خواهش می‌کنم مرا عذاب نده. [دست‌ها را به‌نشانه تسلیم بالا می‌آورد.] آ، تسلیم! [تهدید و جهت مثبت گوینده - اعتراف و قبول گناه]

جدول ۲- اعمال تهدیدکننده وجهه در پرده دوم

[illegible]

پردہ سوم

در این قسمت از نمایش‌نامه قرار است کایون و شایگان برای دیدن نمایش حسین حشمتی، که خود را پیرو شایگان می‌داند، به سالن تئاتر بروند؛ کایون آرایش کرده ظاهر می‌شود:

کتابون: من حاضر۔... نمی گوی مبارکت باشد؟ پیرهنم شانل است؛ مخصوص شب است۔
این هم دست کش کانگورو که می گفتم۔ (تهدید وجهه مخاطب - دستور و درخواست)
شایگان: [متابرده] فکر می کنی داریم کجا می رویم؟ (تهدید وجهه مثبت مخاطب -
مخالفت و انتقاد)

کنايون: عوض اين که تو ذوق من بزني، فکر مي کردم مي گويي چه قدر بهت مي آيد. (تهديد وجهه مثبت مخاطب - تقابل / تهديد وجهه مثبت گوينده - خودتحقيري)

شايفگان: بله، ولي اين مال مجلس بال است، عزيزم، نه يك تئاتر دانشجويي. (تهديد وجهه مثبت مخاطب - مخالفت و انتقاد)

کتایون: من به دانشجو و دانشگاه چه کار دارم؟ مگر نگفتی بعد از تئاتر می‌رویم «پالرمو»؟
(تهدید وجهه منفی مخاطب - به یادآوری)

شایگان: گفتم آخر شب می‌رویم «پالرمو» و برای این که به تو هم خوش بگذرد، نه این که مثل یک مانکن دنبال من بیفتی. (تهدید وجهه مثبت مخاطب - مخالفت و انتقاد)

کتایون: اوه، من نمی‌دانم تو چه موجودی هستی! پس یک دفعه بگو کفن بپوشم. (تهدید وجهه مثبت مخاطب - بی‌احترامی)

شایگان: نگفتم کفن بپوش؛ می‌گویم یک کم موقعیت را درک کن. (تهدید وجهه منفی مخاطب - دستور و درخواست)

کتایون: [سرخورده با شماتت] تو ذره‌ای شخصیت برای من قائل نیستی؛ این هم اخلاق توست. همیشه همین را می‌خواستی، که مثل گارد احترام کنارت بایستم؛ کت هم نمی‌گزد خودم چه هستم. البته هرچه کم‌سوتر و بی‌ناتر باشم، برای تو بهتر است؛ برای من تازگی ندارد؛ این نمایش بی‌مزه بارها تکرار شده، ولی این دفعه دیگر نه؛ دیگر از نقش نعلبسته شده‌ام. (تهدید وجهه مثبت مخاطب - مخالفت و انتقاد/ تهدید وجهه گوینده - تراوش احساسات)

شایگان: چرا متوجه نیستی؟ من یک عمر با این تشخیصات قلابی مبارزه کرده‌ام. من در تمام نوشته‌هایم، این آدم‌های پوک، که تنها هنرشان جلوه‌فروشی است، انگشت‌نمای خاص و عام کرده‌ام؛ حالا یک هم‌چه شبی که من به قصد قربت می‌روم تئاتر، می‌خواهی خودم نمونه مجسم این اشرافیت نیم‌دار و منفور بشوم؟ (تهدید وجهه مثبت مخاطب - مخالفت و انتقاد)

کتایون: واقعاً که از پشت کوه آمده‌ای! خیلی به‌نظرت آمد! مردم برای خرید یک مانتو می‌روند فرانسه، برای یک چکاب می‌روند سوئیس... (تهدید وجهه مثبت مخاطب - بی‌احترامی)

شایگان: و برای یک بیس‌بال می‌روند انگلیس، برای یک کاپوچینو عصرانه می‌روند «سورنتو» [دیگر شکیبایی خود را از دست داده است]. پس این را بدان: اگر تو امشب به‌خاطر یک تئاتر دانشجویی سه ساعت خودت را زانودود کرده‌ای، برای این نیست که از نقش نعلبسته شده‌ای، برای این است که درکنار من خودت را کم‌رنگ حس می‌کنی و می‌خواهی متفاوت باشی به هر قیمتی، حتی به قیمت جریحه‌دار کردن غرور آدم‌های شریفی که به‌نام زندگی فقط کود تحویل دنیا نمی‌دهند.... آخر نمی‌فهمم بدون این لباس خودت چه هستی؟ بین با همه این بزک‌ها باز هم تو خالی و بدلی هستی. (تهدید وجهه مثبت مخاطب - مخالفت و انتقاد) [پرخاش گرانه] اگر می‌خواهی بیایی، برو، برو این لباس لعنتی را بکن. (تهدید وجهه منفی مخاطب - دستور و درخواست)

کتابیون: باشد و ضمناً با تو هم نمی‌آیم. (تهدید وجهه مثبت مخاطب - تقابل)
 شایگان: هر غلطی می‌خواهی بکن، ولی مرا راحت بگذار. (تهدید وجهه مثبت مخاطب - بی‌احترامی)
 کتابیون: تو بیماری، عزیزم. (تهدید وجهه مثبت مخاطب - بی‌احترامی)

جدول ۳- اعمال تهدیدکننده وجهه در پرده سوم

اعمال تهدیدکننده وجهه در پرده سوم													
مخاطب							گوینده						
وجهه مثبت							وجهه منفی						
مخالفت و انتقاد	بیان احساسات شدید	بی‌احترامی	طرح ساختن ترفند و لکن	دستور و درخواست	پیشنهاد و توصیه	تهدید و هشدار	پیشگویی‌ها	فرزها	تجسیر، حسادت	ایزاز احساسات قوی	لبول توبل و تمجید	از دست دادن کنترل فیزیکی	عوه تحقیری
۴	۶	۱	۳	۱	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۱۵	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۱۷	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۱۰	۱	۱	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۱۴	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۱۷	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰

پرده پنجم

شایگان: کتی، خواهش می‌کنم برای یک مدتی رابطات را با مینو کم کن. (تهدید وجهه منفی مخاطب - دستور و درخواست)
 کتابیون: [با یک مکث، کاغذبر را روی میز تحریر می‌گذارد] دیگر چه؟ (تهدید وجهه مثبت مخاطب - تقابل)
 شایگان: خواهش می‌کنم، کتی. به‌خاطر من این کار را بکن. (تهدید وجهه منفی مخاطب - دستور و درخواست)
 کتابیون: نمی‌فهمم! می‌خواهی خانه را تبدیل به ماتم‌سرا کنی؟ (تهدید وجهه مثبت مخاطب - تقابل)

...

شایگان: نمی‌خواهم تو تارک دنیا بشوی؛ ولی با این موقعیتی که جفتمان داریم، بی‌میل نیستم یک مدتی از این‌جا دور بشوی. (تهدید وجهه منفی مخاطب - پیش‌نهاد و توصیه)
 کتابیون: بد فکری نیست؛ من اصلاً به یک سفر احتیاج دارم. به‌نظر تو کجا بروم؟

زدی ضربتی نوش کن: ... (حسین رحمانی و بهزاد احمدی) ۶۹

شایگان: مثلاً... پاریس. البته نه برای خرید و گردش و تماشای غرفه‌ها؛ برای این‌که یک سری به مازیار بزنی؛ خیلی خوب است یک مدتی پهلویش باشی. می‌توانیم مازیار را از پانسیون دریابوریم و یک آپارتمان کوچک برایش بگیریم که تو هم دست‌و‌پالت آن‌جا بسته نباشد. (تهدید وجهه منفی مخاطب - پیش‌نهاد و توصیه)

کایون: می‌ماند مخارجش. فکر مخارج‌مان را کرده‌ای؟... معلمی را که ول کردی. پس اندازی که نداریم. درآمدهای اتفاقی‌ات هم که این‌جور است. (تهدید وجهه منفی مخاطب - به‌یادآوری)

شایگان: گفتم شاید یک مقدار پس انداز داشته باشی! (تهدید وجهه منفی مخاطب - به یادآوری) کتابون: ظاهراً تا آخر حساب مرا داری! (تهدید وجهه مثبت مخاطب - بی احترامی) شایگان: معذرت می‌خواهم؛ فکرش را هم نکن؛ من درستش می‌کنم. (تهدید وجهه مثبت گوینده - معذرت‌خواهی)

کتابیون: موضوع این است که من نمی توانم به ارقام خیالی تو اعتماد کنم، آن هم با اختلافی که این روزها پیدا کرده‌اید (تهدید وجهه مثبت مخاطب - تقابل) و مثل خروس جنگی با همه درمی افتی. (تهدید وجهه مثبت مخاطب - بی احترامی) اگر می توانستی این خانه را به یک قیمت مناسب برایم بفروشی، می شد یک آلونکی در حومه پاریس خرید و... (تهدید وجهه منفی مخاطب - دستور و درخواست)

شایگان: کئی، من این خانہ را بہ نام تو نکردم کہ... (تہدید و جہۃ مثبت مخاطب - مخالفت و انتقاد)

کایون: بسیار خوب! [سرد و سخت طرف درِ راست می‌رود.] شام سالاد داریم؛ می‌آیی یا بفرستم؟ (تهدید و وجههٔ مثبت مخاطب - عدم همکاری)

جدول ۱- اعمال تهدیدکننده وجهه در پرده پنجم

[illegible]

پردہ ششم

در این جا، کتابیون و شایگان دربارهٔ تنها فرزندشان، که در فرانسه درس می‌خواند، صحبت می‌کنند. مازیار بسیار دل‌تنگ والدینش است و در نامه‌هایش التماس می‌کند که پیش او بروند یا ترتیبی بدهند که برگردد:

شایگان: کی این میوه کال را کند و پرت کرد گوشه آن پانسیون؟ (تهدید وجهه مثبت مخاطب - مخالفت و انتقاد)

کایون: بله، من بودم. ولی مگر تو نبودى که مى‌گفتى یک مدتی بروم پیش مازیار؟ (تهدید وجهه منفی مخاطب - به یادآوری) خیلی خوب، وقتی یک هم‌چه بورسی برایت مى‌آید و مخارج اقامت‌مان هم تقریباً تأمین است، چرا با هم نرویم؟ (تهدید وجهه منفی مخاطب - پیش‌نهاد و توصیه)

شایگان: که با این صحنه‌های عاشقانه روزی یک مرتبه قبض روحش کنیم؟ (تهدید و جههٔ مثبت مخاطب - مخالفت و انتقاد)

کایون: بسیار خوب؛ بهم پیش نهاد کرده بودی بروم پاریس. و من دربارۀ این پیش نهاد فکر کردم. حالا که مرا مثل یک راهبه نشاندی کنج خانه، حالا که مینو هم به خاطر تو از من دوری می کند، و حالا که خودت می خواهی... باشد، می روم؛ و خلاصت می کنم (تهدید وجهه مثبت مخاطب - تقابل / تهدید وجهه منفی گوینده - قبول پیش نهاد).

جدول ۵- اعمال تهدیدکننده وجهه در پرده ششم

[illegible]

شایگان: [با ملامت] و برای همین بود که مرا الو دادی؟ (تهدید و جهت مثبت مخاطب - مخالف و انتقاد)

کایون: من فقط از غریزه خودم پیروی کردم؛ و غریزه هیچ وقت به یک زن دروغ نمی گوید ... لو! شاید این کلمه مناسبی نباشد. چون آن ها می توانستند سروق پارابلومت هم بیابند. (تهدید وجهه منفی مخاطب - تهدید و هشدار) آن وقت تو چه می خواستی بهشان بگویی؟ با پارابلوم می خواهی آهو بزنی؟ یا... (تهدید وجهه منفی مخاطب - تهدید و هشدار) من می خواستم تو را نجات بدهم. می خواستم مثل اولت پاک و بی نقص باشی. (تهدید وجهه مثبت مخاطب - طرح مباحث تفرقه افکن)

شایگان: و درست زدی به هدف! (تهدید و جهةٔ مشت مخاطب - مخالفت و انتقاد)

کایون: خیلی شعله‌ور بودی و دود می‌زدی؛ من فقط شعله‌ات را کشیدم پایین. (تهدید وجهه مثبت مخاطب – تقابل) امشب هیچ متوجه خودت شده‌ای؟ دیگر آن جور مغرور و کبريایی نیستی. (تهدید وجهه مثبت مخاطب – خبر بد دادن درباره مخاطب) دیگر خودت را کانون دنیا نمی‌دانی. (تهدید وجهه مثبت مخاطب – خبر بد دادن درباره مخاطب) نگاهت ملايم و رفتار ت طبيعي شده. حالا تو يک انسان واقعي هستی، محمود. (تهدید وجهه مثبت مخاطب – خبر بد دادن درباره مخاطب)

[illegible]

۶. بحث و بررسی

در نمایش‌نامه منجی در صبح نمناک خواننده با خانواده‌ای مشهور و ظاهراً متمول آشنا می‌شود؛ پدر خانواده تعهد خویش به ازدواج را «تعهدی خونی و ابدی» می‌داند. اما درحقیقت آرامش این خانواده آرامش قبل از طوفان است و از همان پرده اول خواننده خطر را احساس می‌کند. کتابون تشکر شایگان را بابت ساعت مچی‌ای که به او هدیه داده است نمی‌پذیرد و به او یادآوری می‌کند که باید رسم تشکر را به‌جا بیاورد و هدیه را با احترام باز کند. کتابون با بی‌احترامی به شایگان می‌گوید که «گاهی وقت‌ها یک‌هو گیج می‌شوی». در پرده نخست نمایش‌نامه منجی، درمجموع، هفت عمل تهدیدکننده وجهه در گفت‌وگوی شایگان و کتابون صورت می‌گیرد که از میان آن‌ها کتابون در چهار نوبت وجهه شایگان را تهدید می‌کند؛ این اعمال تهدیدکننده وجهه بدون جواب می‌مانند و شایگان با «شلخته» خواندن خود و بیان تشکر در سه نوبت به وجهه خود آسیب می‌زند.

در پرده دوم نمایش‌نامه، حملات طرفین به وجهه یک‌دیگر فزونی می‌یابد؛ شایگان، که نویسنده‌ای مشهور است و عده‌ای از منتقدان، روزنامه‌نگاران، و ناشران دوروبر وی را گرفته‌اند و مرکز توجه است، خود را واجد «پایگاهی فرهنگی» می‌داند که به‌مدد این افراد حاصل شده است و همسرش را در موفقیت‌هایش سهیم نمی‌داند. او در جایگاه قدرت است و وجهه کتابون را به‌راحتی نادیده می‌گیرد، امری که انتقاد و مخالفت کتابون را به‌هم‌راه دارد:

همه در ترقیات اجتماعی تو سهم داشته‌اند الا من که چهارده سال است رفیق راهتم؛ منی که با همه مشکلات تو ساختم و دلم خوش بود که یک مرد، یک انسان، در کنار من هست و شاید روزی بتواند خوش‌بختم کند، ولی تو فقط یک بچه در دامن من گذاشتی ... و توی دنیای خودت غرق شدی و حالا زیر دین همه هستی الا من.

کتابون و شایگان هردو با استفاده از راه‌کار مخالفت و انتقاد وجهه یک‌دیگر را تهدید می‌کنند. در نگاه اول، شاید این وضعیت طبیعی به‌نظر برسد، اما ادامه گفت‌وگوهای این دو شخصیت به‌ویژه از پرده سوم به بعد چنین تفسیری را رد می‌کند. در پرده دوم، درمجموع ۳۱ عمل تهدیدکننده وجهه صورت می‌گیرد. وجهه شایگان، به‌عنوان مخاطب، در شانزده مورد از سوی کتابون و وجهه کتابون در هشت مورد از سوی شایگان تهدید می‌شود. به‌عبارت دیگر، به‌ازای هر یک بار تهدید وجهه از سوی شایگان، کتابون با دو عمل

تهدیدکننده واکنش نشان می‌دهد و این هم درمورد وجهه مثبت و هم درمورد وجهه منفی صدق می‌کند، اما درمورد تهدید وجهه گوینده کتابیون در چهار نوبت و شایگان در سه نوبت وجهه خودشان را تهدید می‌کنند. در این پرده، کتابیون از انتقاد و مخالفت و بیان احساسات شدید برای تهدید وجهه مثبت شایگان استفاده می‌کند. او وجهه منفی شایگان را در چهار نوبت با به‌یادآوری تهدید می‌کند. درمقابل، شایگان صرفاً از مخالفت و انتقاد برای تهدید وجهه مثبت کتابیون استفاده می‌کند. او در سه نوبت با به‌یادآوری وجهه همسرش را تهدید می‌کند. کتابیون در این پرده در چهار نوبت نیز با خودتحقیری به وجهه مثبت خودش آسیب می‌زند و شایگان نیز در دو نوبت به وجهه مثبت و در یک نوبت به وجهه منفی خودش آسیب می‌رساند.

در پرده سوم، شایگان به‌عنوان نمایش‌نامه‌نویسی مشهور برای دیدن نمایش یکی از دوست‌دارانش دعوت می‌شود و کتابیون با پیراهن شانل و دست‌کش کانگورو موجبات بهت و حیرت شوهرش را فراهم می‌کند. شایگان پوشش وی را مناسب «باله» و نه «تئاتر دانشجویی» می‌داند و معتقد است این پوشش کتابیون را بیش‌تر شبیه «مانکن» کرده است. شایگان با تهدید وجهه کتابیون سعی می‌کند با اِعمال قدرت جایگاه اجتماعی خویش را به کتابیون خاطرنشان سازد، اما کتابیون با بی‌احترامی واکنش نشان می‌دهد و چنین رفتاری را برنمی‌تابد. او، که از نقش فرودستی خسته شده است، برمی‌آشوبد و با تهدید وجهه مثبت شایگان می‌گوید: «یک‌دفعه بگو کفن بپوشم». وقتی شایگان با تهدید وجهه منفی کتابیون از وی می‌خواهد موقعیتش را درک کند، با واکنش تند کتابیون و تهدید وجهه منفی خود مواجه می‌شود:

تو ذره‌ای شخصیت برای من قائل نیستی؛ این هم اخلاق توست. همیشه همین را می‌خواستی که مثل گارد احترام کنارت بایستم. ککت هم نمی‌گزد خودم چه هستم. البته هرچه کم‌سوتر و بی‌نواتر باشم، برای تو بهتر است؛ برای من تازگی ندارد. این نمایش بی‌مزه بارها تکرار شده، ولی این دفعه دیگر نه؛ دیگر از نقش خسته شده‌ام.

شایگان، که در تمام نوشته‌هایش با «تشخصات قلابی مبارزه کرده» است و جلوه‌فروشی «آدم‌های پوک» را «انگشت‌نمای خاص و عام» کرده است، اکنون با پوشش همسرش خود نمونه مجسم این اشرافیت نیم‌دار و منفور می‌شود. شایگان مخالفت خود را با شدیدترین عبارات ممکن خطاب به همسرش بیان می‌کند و وجهه مثبت وی را تهدید می‌کند، اما این

ضربه شایگان با ضربه دیگر کتایون همراه است و او نیز به وجهه مثبت شایگان حمله می‌کند: «واقعاً که از پشت کوه آمده‌ای! خیلی به نظرت آمده!» اما کلوخ‌انداز را پاداش سنگ است؛ شایگان این حمله به وجهه خویش را شدیدتر از قبل پاسخ می‌دهد: «در کنار من خودت را کم‌رنگ حس می‌کنی و می‌خواهی متفاوت باشی به هر قیمتی... آخر نمی‌فهمم بدون این لباس خودت چه هستی؟ ببین با همه این بزک‌ها باز هم تو خالی و بدلی هستی!» این تهدید وجهه هم با بی‌احترامی کتایون پاسخ داده می‌شود: «تو بیماری». در این پرده، در مجموع ۳۷ عمل تهدیدکننده وجهه صورت می‌گیرد. وجهه هریک از این شخصیت‌ها هفده بار در نقش مخاطب تهدید می‌شود. باید توجه داشت که وجهه مثبت هردو شخصیت است که بیش‌تر مورد تهدید واقع می‌شود. کتایون در پانزده مورد وجهه منفی مخاطبش را تهدید می‌کند و از تقابل بیش‌ترین استفاده را می‌کند، حال آن‌که شایگان برای تهدید وجهه کتایون بیش‌ترین استفاده را از مخالفت و انتقاد می‌کند. کتایون در این پرده نیز به وجهه مثبت خود با خودتحقیری و تراوش احساسات آسیب می‌زند.

در پرده پنجم، مبادلات تهدید وجهه این دو شخصیت ادامه می‌یابد. ابتدا شایگان به کتایون دستور می‌دهد (تهدید وجهه منفی کتایون) که رابطه‌اش را با مینو، همسر دکتر طلایی، قطع کند. این دستور با مخالفت کتایون (تهدید وجهه مثبت شایگان) مواجه می‌شود. شایگان به کتایون پیشنهاد می‌کند (تهدید وجهه مثبت کتایون) که برای یک مدتی به سفر برود، ولی کتایون نبود تمکن مالی شایگان را به او یادآوری می‌کند و بدین وسیله وجهه منفی وی را تهدید می‌کند. کتایون، با یادآوری موقعیت مالی شایگان و این‌که او معلمی را ترک کرده است و درآمدی ندارند و نیز این‌که درآمدهای اتفاقی او هم کفاف زندگی آن‌ها را نمی‌دهد، قدرت و جایگاه او را، به عنوان نان‌آور خانواده، تضعیف می‌کند. در این شرایط که او در موقعیت ضعف است، کتایون قصد می‌کند تمام اندوخته شایگان، یعنی یک باب خانه، را که به نام کتایون است به فروش برساند تا «آلونکی» در حومه پاریس بخرد. این‌جا شخصیت زن این نمایش از این‌که مثل گارد احترام کنار شوهرش بایستد به تنگ آمده و از نقش نعش، نقش کلیشه‌ای زنان، خسته شده است. او رابطه‌اش را برخلاف میل همسرش با مینو ادامه می‌دهد و تنها دارایی وی را به فروش می‌رساند. در پرده پنجم، در مجموع چهارده عمل تهدیدکننده وجهه صورت می‌گیرد که بازهم وجهه هریک از مخاطبان به نسبت تقریباً برابر تهدید می‌شود، اما کتایون وجهه مثبت شایگان و شایگان وجهه منفی کتایون را بیش‌تر تهدید می‌کند. همانند پرده‌های قبل، کتایون با استفاده بیش‌تر از تقابل وجهه منفی شایگان را تهدید می‌کند.

در پرده ششم، بازهم حملات این دو شخصیت به وجهه دیگری ادامه می‌یابد؛ در مجموع ۷۴ عمل تهدیدکننده وجهه صورت می‌گیرد. کتابون در ۲۱ مورد وجهه مثبت و در هشت مورد وجهه منفی شوهرش را تهدید می‌کند. بیش‌ترین تهدید وجهه او با استفاده از انتقاد و مخالفت و تقابل صورت گرفته است. از سوی دیگر، برای نخستین بار، شایگان بیش‌تر از حملات همسرش مرتکب اعمال تهدیدکننده وجهه می‌شود. او در ۳۹ مورد اقدام به این کار می‌کند. بیش‌ترین عمل تهدیدکننده او با استفاده از مخالفت و انتقاد و سپس با تقابل صورت می‌گیرد. باوجوداین، کتابون است که بازهم بیش‌تر از شوهرش به وجهه منفی طرف مقابل حمله می‌کند.

رابطه کتابون و شایگان آن‌قدر به تیرگی می‌گراید و آن‌قدر با اعمال تهدید وجهه از یک‌دیگر دور می‌شوند که در پرده هفتم کتابون به مأموران اطلاع می‌دهد که شوهرش قصد دارد کتاب ممنوعش را به‌طور مخفیانه چاپ و منتشر کند. مأموران به خانه او می‌آیند و هرآنچه مشکوک است با خود می‌برند. شایگان از این‌که کتابون او را «لو» داده بسیار ناراحت است. کتابون لودادن را کلمه مناسبی نمی‌داند و حتی وی را تهدید می‌کند (تهدید وجهه منفی شایگان) که می‌تواند مأموران را سروقت پارابلومش بفرستد. حالا که کتابون شایگان را به‌زیر کشیده است و وی قدرت سابقش را ندارد، «دیگر آن‌جور مغرور و کبريایی» نیست (تهدید وجهه مثبت شایگان) و «دیگر خود را کانون دنیا نمی‌داند» (تهدید وجهه مثبت شایگان). کتابون موفق شده است با اعمال تهدیدکننده وجهه شایگان را به انسانی که می‌خواهد بدل کند: «حالا تو یک انسان واقعی هستی، محمود».

براساس داده‌های مندرج در جدول ۷، که حاصل جمع داده‌های مندرج در جدول‌های ۱ تا ۶ است، مشخص می‌شود که، در مجموع، در گفت‌وگوهای دوفره محمود شایگان و کتابون، ۲۰۷ مورد عمل تهدیدکننده وجهه انجام شده است. از میان این تعداد، ۱۱۹ مورد عمل تهدیدکننده را کتابون و ۸۸ مورد عمل تهدیدکننده را محمود شایگان صورت می‌دهد. اعمال تهدیدکننده‌ای که دو شخصیت صورت می‌دهند بر وجهه مثبت دیگری متمرکز است. کتابون در ۸۲ مورد عمل تهدیدکننده وجهه مثبت انجام می‌دهد؛ اما شایگان در ۶۲ مورد چنین می‌کند. اعمال هریک از این دو شخصیت در تهدید وجهه مثبت دیگری نشان می‌دهد که خواسته هریک از آن‌ها مطلوب یا مورد تأیید دیگری نیست و این بیش‌تر در مورد کتابون صدق می‌کند. به عبارت دیگر، تهدید خواسته‌ها و اقدامات شایگان از سوی کتابون بیش‌تر از تهدید خواسته‌ها و اقدامات کتابون از سوی شایگان است. در ارتباط با وجهه

منفی، همان‌طور که داده‌های جدول ۷ نشان می‌دهد، کتابون در ۲۸ مورد و شایگان در چهارده مورد اقداماتی انجام داده‌اند که وجهه منفی طرف مقابل را تهدید کرده‌اند. این نکته نشان می‌دهد که کتابون تمایل شایگان به خودمختاری و استقلال (وجهه منفی) را دو برابر بیش‌تر تهدید کرده است. هم‌چنین، این شخصیت‌ها طی اعمالی وجهه مثبت و منفی خویش را نیز تهدید می‌کنند. میزان تهدید وجهه مثبت هر کدام هشت مورد است، ولی شایگان در چهار مورد وجهه منفی خویش را تهدید می‌کند. این عمل برای کتابون تنها یک مورد است. با مقایسه اعمال تهدیدکننده این افراد، باتوجه به مندرجات جدول ۷، می‌توان دریافت که هر دو شخصیت از مخالفت و انتقاد برای تهدید وجهه طرف دیگر بیش‌ترین استفاده را می‌کنند. تعداد اعمال تهدیدکننده وجهه مثبت طرف مقابل از سوی شایگان بیست مورد بیش‌تر از کتابون است، اما در مورد تقابل دقیقاً برعکس است؛ یعنی کتابون نه مورد بیش‌تر به مقابله با دیگری برمی‌خیزد و وجهه مثبت او را تهدید می‌کند.

جدول ۷- مجموع اعمال تهدیدکننده وجهه شخصیت‌ها

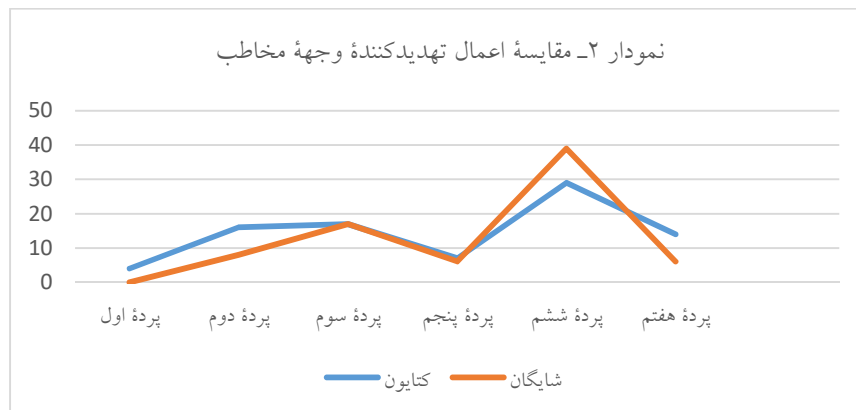
مجموع اعمال تهدیدکننده وجهه																								
مخاطب												گوینده												
وجهه مثبت												وجهه منفی												
مخالفت و انتقاد												مخالفت عوامی												
۲۹	۲۷	۱۰	۷	۴	۴	۶	۳	۱۰	۸	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۸۲												۲۸												
۱۱۰												۹												
۴۹	۸	۱	۲	۱	۱	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۱	۴	۲	۰	۲	۰	۰	۰
۶۲												۱۴												
۷۶												۱۲												

برای مقایسه اعمال تهدیدکننده وجهه مخاطب در طول نمایش‌نامه، نمودار ۲ که در زیر ترسیم شده است نشان می‌دهد که این دو شخصیت تقریباً روند مشابهی را طی می‌کنند؛ یعنی در ابتدای نمایش‌نامه تا انتهای پرده سوم نمایش هردو به‌طور فزاینده‌ای اقدام به تهدید وجهه دیگری می‌کنند و به‌طور مشابه تا پرده پنجم از این اعمال می‌کاهند، اما هنگامی که نمایش‌نامه در پرده ششم به اوج خود می‌رسد و کش‌مکش اصلی نمایش در آن بسیار بارزتر از همه پرده‌ها می‌شود، اعمال تهدیدکننده وجهه نیز از سوی هر دو شخصیت به‌شدت فزونی می‌یابد؛ البته این اعمال در شایگان بیش‌تر مشاهده می‌شود تا این‌که در

انتهای نمایش نامه تقریباً به صورت مساوی خاتمه می‌یابد. این پرده جایی است که شایگان با تصمیم همسرش برای فروش خانه، سفرش به فرانسه، و احتمالاً جدایی از او روبه‌رو می‌شود. به علاوه، شایگان در این پرده از همسرش می‌خواهد که رفت و آمدهایش را با خانواده مینو قطع کند و نیز در همین پرده است که شایگان برمی‌آشوبد و تقدیم کتاب‌هایش به همسرش را «رشوه» تلقی می‌کند و اعلام می‌کند:

من با خاک‌ساری درمقابل تو خم می‌شدم و بهت باج می‌دادم، اما تو نه تنها اغنا نمی‌شدی، بلکه این عجز من تو را غاصب‌تر و جری‌تر هم می‌کرد. تو هرچیز و هرکسی را که به‌غریزه احساس کردی تعلقی بهش دارم ازم گرفتی و من چه‌کار می‌توانستم بکنم جز این که صورتک بزنم و مثل یک دلقک بدبخت نقش بازی کنم؟

با وجود این، در پرده آخر نمایش باز هم کتایون است که در این نمودار بالاتر از شایگان قرار می‌گیرد و اعمال تهدید وجهه را بیش‌تر انجام می‌دهد.

در نمایش‌نامه منجی، رادی زنی را به تصویر می‌کشد که بسیاری از پژوهش‌های قبلی را در این زمینه به‌چالش می‌کشد. پژوهش‌های براون و گیلمن (1989)، موراند (1996)، آیدین‌اوغلو (2013)، و غیره رابطه قدرت و رعایت وجهه را معکوس تلقی کرده‌اند. به عبارت دیگر، این پژوهش‌گران بر این باورند که هرچه فرد قدرت بیش‌تری داشته باشد، کم‌تر وجهه طرف مقابل را رعایت می‌کند. کتایون زنی است که به لحاظ قدرت در جایگاه پایین‌تری نسبت به شوهرش قرار دارد، اما در اغلب گفت‌وگوهایش با محمود شایگان بیش‌تر از او به اعمال تهدیدکننده وجهه اقدام می‌کند. یافته‌های این پژوهش هم‌چنین در

تضاد با یافته‌های لیم و باورز (1991) است که معتقدند روابط صمیمی عامل بسیار مهمی در رعایت وجهه افراد است؛ چون در اغلب مواقع گفت‌وگوی این دو شخصیت در نمایش‌نامه صرفاً براساس اعمال تهدیدکننده وجهه به پیش می‌رود. به علاوه، این پژوهش یافته‌های پژوهش دی‌کلرک (1992) را، که استفاده از کلمات تابو را منحصر به مردان نمی‌داند، به‌نوعی تأیید می‌کند؛ زیرا کتابیون در گفت‌وگوهایش با شایگان از دشواژه‌هایی هم‌چون «شلخته»، «ظالم»، «از پشت کوه آمده»، و غیره استفاده می‌کند که به‌شدت وجهه مخاطب را تهدید می‌کنند.

۷. نتیجه‌گیری

این پژوهش براساس مدل براون و لوینسون (Brown and Levinson 1987) انجام شده است تا در گفت‌وگوهای یک زوج، محمود شایگان و کتابیون، به تعیین اعمال تهدیدکننده وجهه اقدام شود. آنچه پژوهش‌های گذشته همواره بر آن تأکید کرده‌اند این است که اعمال تهدیدکننده وجهه از سوی فرداستان درقبال فرودستان بوده است. این پژوهش نشان می‌دهد که شخصیت زن بیش‌تر از شخصیت مرد وجهه طرف مقابل را تهدید می‌کند. شخصیت زن در ۱۱۹ مورد مرتکب اعمال تهدیدکننده وجهه شده است و شخصیت مرد نمایش‌نامه در ۸۸ مورد دست به چنین اعمالی زده است. این یافته هم درمورد وجهه مثبت (۸۲ مورد کتابیون درمقابل ۶۲ مورد شایگان) و هم درمورد وجهه منفی (۲۸ مورد کتابیون درمقابل چهارده مورد شایگان) صادق است. لذا، هر دو شخصیت وجهه مثبت یک‌دیگر را بیش‌تر از وجهه منفی با اعمالشان تهدید می‌کنند. از میان اعمال تهدید وجهه، مخالفت و انتقاد و بعدازآن تقابل بیش‌ترین فراوانی را به‌خود اختصاص داده‌اند. حمله بیش‌تر به وجهه مثبت به‌ویژه از سوی کتابیون نشان می‌دهد که او علاقه‌ای ندارد خواسته‌های وجهه‌ای شوهرش را رعایت کند. به‌عبارت‌دیگر، کتابیون تمایلی ندارد خواسته‌های شایگان را تأیید کند. شایگان نیز چنین رویکردی دارد و او نیز علاقه‌ای به تأیید خواسته‌های کتابیون ندارد. این اختلاف از این نظر حائز اهمیت است که با یافته‌های پژوهش‌های پیشین در تضاد است. کتابیون برخلاف کلیشه‌های جنسیتی‌ای که از زنان ارائه شده است حملات وجهه‌ای را برنمی‌تابد و نه‌تنها مقابله‌به‌مثل می‌کند، بلکه حملات بیش‌تری را در برابر حملات مخاطبش صورت می‌دهد. رادی در این اثر کوشیده است شخصیتی را خلق کند که با دیگر شخصیت‌های زن

که ما در آثار ادبی و در زندگی دیده‌ایم متفاوت باشد. کنایون شخصیتی است که هم به وجهه مثبت و هم به وجهه منفی شوهرش بیش‌تر حمله می‌کند. کنایون دارای قدرت کم‌تری است، ولی بیش‌تر از اعمال تهدیدکننده وجهه استفاده می‌کند. هر دوی این شخصیت‌ها روندی مشابه را در طول نمایش‌نامه طی می‌کنند؛ یعنی هر جا شخصیت مرد بیش‌تر به‌سوی اعمال تهدیدکننده وجهه رفته است، شخصیت زن نیز به آن سمت و با تعداد عمل تهدیدکننده بیش‌تری حرکت کرده است.

کتاب‌نامه

- ایزدی، احمد (۱۳۹۷)، «کاوشی در وجهه در تعارف ایرانی»، پژوهش‌های زبان‌شناسی، دوره ۱۰، ش ۲.
- حسینی محمد، فردوس آفاگل‌زاده، عالی‌ه کرد زعفرانلو کامبوزیا، و ارسلان گلفام (۱۳۹۶)، «رو» و «آبرو» دو روی مفهوم وجهه در فرهنگ ایرانی: پژوهشی قوم‌نگارانه در کاربردشناسی زبان»، جستارهای زبانی، دوره ۸، ش ۶.
- رادی، اکبر (۱۳۹۶)، منجی در صبح نمناک، تهران: قطره.
- رحمانی، حسین (۱۳۹۴)، «نگاهی به قدرت و جنسیت از منظر ادب و بی‌ادبی در رمان‌های نوجوانان فارسی‌زبان»، زبان و زبان‌شناسی، س ۱۰، ش ۲.
- رحمانی، حسین (۱۳۹۷)، «تأثیر قدرت و جنسیت بر بی‌ادبی و شیوه برخورد با آن در نمایش‌نامه / قول اثر اکبر رادی»، فصل‌نامه زبان‌شناسی / اجتماعی، دوره ۲، ش ۱.

- Aydinoglu, N. (2013), "Politeness and Impoliteness Strategies: An Analysis of Gender Difference in GERALYN L. HORTON'S PLAYS", *Procedia*, vol. 83.
- Baxter, L. A. (1984), "An Investigation of Compliance-Gaining as Politeness", *Human Communication Research*, vol. 10, no. 3.
- Brown, P. and S. C. Levinson (1987), *Politeness: Some Universals in Language Usage*, London: Cambridge University.
- Brown, R. and A. L. Gilman (1989), "Politeness Theory and Shakespeare's Four Major Tragedies", *Language in Society*, vol. 18, no. 2.
- De Klerk, V. (1992), "How Taboo Are Taboo Words for Girls?" *Language in Society*, vol. 21, no. 2.
- Ermida, I. (2006), "Linguistic Mechanisms of Power in *Nineteen Eighty-Four*: Applying Politeness Theory to Orwell's World", *Journal of Pragmatics*, vol. 38.
- Goffman, E. (1967), *Interaction Ritual: Essays on Face-to-Face Behavior*, New York: Anchor Books.

- Goldsmith, D. J. and E. L. MacGeorge (2000), "The Impact of Politeness and Relationship on Perceived Quality of Advice about a Problem", *Human Communication Research*, vol. 26, no. 2.
- Lim, T. and J. W. Bowers (1991), "Facework, Solidarity, Approbation, and Tact", *Human Communication Research*, vol. 17, no. 3.
- McLaughlin, M. I., M. J. Cody, and D. H. O'Hair (1983), "The Management of Failure Events: Some Contextual Determinants of Accounting Behavior", *Human Communication Research*, vol. 9, no. 3.
- Morand, D. A. (1996), "Dominance, Deference, and Egalitarianism in Organizational Interaction: A Sociolinguistic Analysis of Power and Politeness", *Organization Science*, vol. 7, no. 5.
- Myers, G. (1991), "Politeness and Certainty: The Language of Collaboration in an AI Project", *Social Studies of Science*, vol. 21, no. 1.
- Nahrkhalaji, S. S., M. Khorasani, and M. Rashidi Ashjerdi (2013), "Gendered Communication in Iranian University Classrooms: The Relationship between Politeness and Silence in Persian Culture", *Iranian Journal of Society, Culture, and Language*, vol. 1, no. 1.
- Olshtain, E. and S. Blum-Kulka (1985), "Degree of Approximation: Non-Native Reactions to Native Speech Act Behavior", in: *Input in second language acquisition*, S. M. Gass and C. G. Madden (eds.), Rowley: Newbury.
- Rees-Miller, J. (2000), "Power, Severity, and Context in Disagreement", *Journal of Pragmatics*, vol. 32.
- Smith, J. S. (1992), "Women in Charge: Politeness and Directives in the Speech of Japanese Women", *Language in Society*, vol. 21, no. 1.
- Smith-Hefner, N. J. (1988), "Women and Politeness: The Javanese Example", *Language in Society*, vol. 17, no. 4.
- Wilson, S. R., M. Kim, and H. Meischke (1991), "Evaluating Brown and Levinson's Politeness Theory: A Revised Analysis of Directives and Face", *Research on Language and Social Interaction*, vol. 25, no. 1-4.